

Vägar till den tvära sociologin

INOM SOCIOLOGIN HAR relationen mellan forskarens biografi och den teoretiska produktionen ofta behandlats med ambivalens. Disciplinen har historiskt betonat metodologisk distans, men i flera centrala arbeten från det sena 1900-talet framträder en tydlig reflexiv rörelse där den egna livsbanan görs analytiskt relevant. Bourdieu behandlar i *Esquisse pour une auto-analys* (2004) den egna karriären som ett sociologiskt objekt: biografin tjänar inte som narrativ självförståelse utan som strukturell analys av relationen mellan habitus och sociala fält. Bauman ordnar i *This Is Not a Diary* (2012) sin intellektuella biografi kring exil och diskontinuitet, där den egna livsbanan speglar de strukturella villkor som teorin om ”flytande modernitet” begreppsliiggör. Giddens i sin tur gör den akademiska karriären till ett exempel på senmodernitetens reflexiva identitetsarbete. Det som förenar dessa annars mycket olika sociologer är en gemensam epistemologisk insikt: att sociologisk kunskap inte kan produceras utan att forskarens egen sociala och historiska position synliggörs som en del av analysens villkor.

Denna insikt är inte bara teoretisk. Hur vägen till akademien kan se ut har skildrats av flera svenska forskare, där ett inte ovanligt tema är att man kommer från ett studieovant hem och har fått kämpa både på vägen in i akademien och med sig själv efter den genomförda klassresan. I sin bok *Drömfabriken* (2026) skriver Magnus Dahlstedt, professor i socialt arbete, om den oväntade yrkesbanan och hur han ständigt bråkar med sin självbild. Han beskriver Ronny Ambjörnssons bok *Mitt förnamn är Ronny* (1996) som en igenkänningsupplevelse. Dahlstedt gör dock motstånd även sedan han nått fram. Det blir viktigt att markera distans: han beskriver hur han aktivt klär sig ”fel” för att markera att akademins finrum inte är hans, att han kommer utifrån. Hårdrockströjorna och tatueringarna pekar på ursprunget och blir ett sätt att nyansera omvärldens bild av vad en professor kan vara. Ibland leder det till nya samtal och samarbeten: en Black Flag-tröja på en konferens blir starten på ett långvarigt akademiskt samarbete. På motsvarande sätt ledde för en av oss en Gojira-tröja på en konferens till en vetenskaplig artikel som inte hade skrivits tröjan förutan.

Stefan Svallfors är en annan sociolog som skrivit både om sin väg in i akademien och om den vetenskapliga gärningen; inte minst har han pekat på relationen dem emellan. En sådan brygga handlar om marginalitet – som inte är liktydigt med utanförskap, utan ett sätt att medvetet ställa sig i hörnet och observera vad som händer i det sociala rummet (Svallfors 2015). För vissa är detta något som kommer relativt naturligt – så till exempel ville Svallfors som barn ogärna delta i organiserade aktiviteter – samtidigt som det också är något man odlar och medvetet upprätthåller. Att ställa sig i hörnet

av det sociala livet kräver ett visst mod och ett grundläggande främlingskap gentemot omgivningen. Det innebär att leva på gränsen till mörka tankar, till självföraktet, rädslan och misslyckandet (Svallfors 2018).

Men marginaliteten har också ett högre pris. Det finns förstås också berättelser från dem som fått nog av akademien, som lämnat de miljöer där de inte passat in eller som genom outtalade men toxiska makthierarkier tvingats ut. Linn Spross, som disputerade i ekonomisk historia men bytte karriär till sjuksköterska efter att ha fått nog av konkurrenshetsen, skildrar ett sådant uppbrott i romanen *Vård, skola och omsorg* (2021), där en doktorand kastar ut datorn genom fönstret och sticker. Det finns gott om historier av människor som valt att lämna akademien av liknande skäl. Forskningens marknadisering och individualisering återkommer även i Dahlstedts bok som ett hinder för det forskningen borde premiera: kreativitet och samarbete.

Den vetenskapssyn som genomsyrar mycket av det Dahlstedt beskriver sammanfattar han själv med begreppet *tvär vetenskap* – inte i betydelsen tvärvetenskaplig, utan bokstavligt talat på tvären. Han skriver:

Den tvära vetenskapen står aldrig still, har alltid blicken riktad framåt, med siktet inställt på framtiden, verkligheten som inte är, men kan bli. Den går på tvären, med mod att utmana: endimensionellt tänkande, rådande konventioner, orättvisor, maktförhållanden. Den genomskådar myter, fantasier, saluförda som sanningar. I förhållande till orättvisor är den tvära vetenskapen varken neutral eller oberörd. Den vägleds av en strävan efter rättvisa, hopp, tro om att en bättre värld är möjlig. (Dahlström 2026:94)

Berättelserna om vägar till sociologin som inspirerats av rättvisepatos eller maktunderläge speglar en vilja att förändra samhället. Sociologin är i den meningen en tvär vetenskap. Den är en nagel i ögat på makten. Just därför uppfattas sociologin som ett hot i auktoritära styren. I Trumps USA censureras högre utbildning allt hårdare: i en nyhetsartikel beskrivs att alla grundböcker i sociologi nu blivit olagliga i Florida, eftersom hänvisningar till strukturella och institutionella förklaringar av rasism och ojämställdhet är otillåtna. I stället har en kommitté tagit fram en ny kursbok som håller sig inom lagens ramar, där den enda sociologen snabbt togs bort då personen i fråga förespråkade "genusideologi" (Levenson 2026).

Flera texter i detta nummer rör sig mellan det personliga och det analytiska. Dahlstedt skriver att han inte vill vänja sig vid privilegierna som följer av professorstitel och att han inte vill göra karriär på andras elände, och Åsa Wettergren beskriver något liknande i sitt tal som avgående ordförande för Sveriges sociologförbund som publiceras i detta nummer. Hon minns hur hon i början av sin karriär forskade om asylsökande och hur hon mötte en del av samhället som de flesta inte ens kan föreställa sig. Efter ett tag kunde hon inte längre stå ut med den maktposition hon som forskare hade i förhållande till de människor som ingick i forskningen, vilket blev en anledning att söka sig till nya forskningsspår. Samtidigt pekar hon på hur forskningens kritiska roll i många avseenden kringskurits när ämnen som rör etnicitet, klass, sexualitet och genus

blivit alltmer kontroversiella, vilket också gör det allt viktigare att värna sociologins möjlighet att lyfta sociala skillnader och ojämlika förutsättningar.

Diane Reays föredrag från årets Sociologidagarna, som också publiceras i detta nummer, beskriver sociologens kamp inom och utanför akademien. Reay skriver utifrån perspektivet hos en 76-årig kvinna som alltid sett sig som en politisk aktivist och som under sin livstid fått se samhället bli alltmer ojämnt och akademien alltmer nyliberaliserad. Kampen för förändring fortsätter likväl att vara en drivkraft, och med avstamp i Bourdieus begreppsapparat vänder hon blicken både mot sociologens roll i en sådan förändring och mot de komplexa processer som en klassresa in i akademien kan medföra. Hon avslutar med att uppmana sociologen att odla sitt ”klyfthabitus”, som uppstår just med den sociala mobiliteten.

Reays uppmaning hörsammas på ett oväntat konkret sätt genom Eduardo Medinas livshistoriska berättelse om vägen från 1970-talets Chile till det svenska universitetsväsendet. Medina är pensionerad lektor i sociologi och har ägnat sitt akademiska liv åt frågor om miljö, makt och hållbar utveckling – men vägen dit gick genom militärkupp, tortyr, underjordisk gerillakamp och exil. Hans livshistoria gör det svårt att läsa hans sociologi som något annat än situerad kunskap i ordets mest konkreta bemärkelse. Han visar hur erfarenheter från motståndsrörelsen – disciplinen, förmågan att organisera arbete under press, vanan att röra sig mellan teori och praktik – formade honom som forskare och universitetslärare. Den dialektik han inhämtade genom Marx och Mao i det underjordiska livet förblev inte abstrakt teori, utan operationaliserades i verkliga situationer. På så vis ger Medina ett ovanligt svar på frågan vad sociologisk bildning egentligen innebär. Hans text kan också läsas som en berättelse om nyliberalismens geografi. Medina var med om nyliberalismens första historiska experiment i Chile på 1970-talet och såg sedan hur samma logik långsamt omformade det svenska universitetsväsendet. Detta ger hans perspektiv en vidd som hos få andra svenska sociologer.

Våren 2026 gick Habermas ur tiden. Mikael Carlehedens minnesord förenar intellektuell närhet med biografisk erfarenhet och kan därmed läsas som ytterligare ett exempel på den situerade kunskap som löper genom många texter i detta nummer. Det rör sig här inte enbart om en forskare som har tolkat ett inflytelserikt tänkande, utan om en intellektuell bana som på avgörande sätt formades i dialog med det. När Carleheden påbörjade sina sociologistudier i Lund i början av 1980-talet var Habermas redan en central referenspunkt, inte minst genom Margareta Bertilsson och Joachim Israel, som tidigt introducerade hans idéer i svensk sociologi. Med deras stöd knöt Carleheden senare direkt kontakt med Habermas, som åtog sig att bli hans bihandledare. Vistelsen i Frankfurt i slutet av 1980-talet blev en präglade erfarenhet. Den sammanföll med Berlinmurens fall, ett historiskt ögonblick då frågor om demokrati, offentlighet och förnuft trädde fram med ny kraft. Carleheden återkallar denna miljö – kollokviekvällarna, mötet med Habermas som intellektuell auktoritet och tillfällen som fick direkt betydelse för det egna arbetet. Utifrån den dubbla rollen som deltagare och i efterhand uttolkare läser Carleheden Habermas normativa projekt. Särskild vikt fäster han vid valet att teoretisera moral och demokrati snarare än makt och omoral i ett historiskt sammanhang som gav starka skäl för det motsatta. Mot bakgrund av vad

Habermas kallade "moralens nollpunkt" framstår det som ett principiellt ställnings-tagande. Samtidigt pekar Carleheden på hur antaganden om en rationaliserad och pluralistisk livsvärld har kommit att motsägas av den senare politiska utvecklingen, något Habermas själv tycktes ana under sina sista år.

I numret publiceras också en debattartikel av Anita Kihlström och Jörgen Lundälv som vill ta fasta på arvet efter Habermas med särskilt fokus på hans idéer om kommunikativt handlande och deliberativ demokrati, som blivit alltmer angelägna i en tid präglad av auktoritär politik.

Utöver dessa bidrag rymmer detta dubbelnummer också sex forskningsartiklar.

I en artikel om forskningsfinansiering och etikgranskning undersöker Tobias Olofsson, Staffan Edling och Alison Gerber hur forskare i praktiken förhandlar om vad som ska anses vara etiskt försvarbar forskning. Genom att följa en granskningspanel för konstnärlig forskning under två år visar de att etik inte är något som enkelt kan läsas av mot ett regelverk, utan något som konstrueras i mötet mellan olika föreställningar om vad forskning ska åstadkomma för vilka. De institutionaliserade systemen för etikgranskning, som ursprungligen utvecklades inom biomedicinen, passar ofta dåligt med kvalitativ och tolkande forskning. Etnografer har länge påpekat att byråkratiska granskningsnämnder tenderar att värna juridiskt ansvar snarare än de människor som faktiskt deltar i forskningen. Forskning med marginaliserade grupper ställer frågan på sin spets: Vad händer när byråkratins etiska normer inte stämmer överens med de normer och värden som gäller i de gemenskaper man studerar? Det kan i sig vara ett problem att nämnder begränsar forskning om utsatta grupper – en form av utestängning snarare än skydd. Artikeln visar också hur etik används strategiskt i en miljö präglad av knappa resurser och hård konkurrens – som ett sätt att markera kvalitet, hävda disciplinär tillhörighet och dra gränser för vad som räknas som riktig forskning.

Kerstin Jacobssons och Ylva Wallinders artikel handlar om stadsodling – alltså människor som odlar tillsammans i staden – och vad stadsodlingarna egentligen gör med stadslivet. Ofta beskrivs stadsodlingar som öppna och inkluderande "gröna vardagsrum" där människor kan mötas över sociala gränser. Med utgångspunkt i en studie av stadsodlingar i Göteborg undersöker författarna hur dessa platser både kan skapa gemenskap och stänga ute andra. De introducerar begreppet "domesticering" för att fånga denna dubbelhet. Å ena sidan handlar det om att göra staden mer hemliknande – att skapa trygghet, trivsel och en känsla av tillhörighet. Å andra sidan kan samma process innebära att människor tar kontroll över en plats och gör den till "sin", vilket i praktiken kan utestänga andra. Artikeln argumenterar för att vi behöver förstå stadsodling som något motsägelsefullt: den kan både öppna och stänga, inkludera och exkludera. Genom att studera hur människor faktiskt använder odlingsplatser visar författarna hur dessa processer tar form i praktiken.

Kim Sune Jepsen och Poul Poder har skrivit en artikel om vänskap bland ungdomar med hörselnedsättning och undersöker varför det kan vara så mycket svårare att känna sig som en "insider" i vissa skolmiljöer än i andra. Fokus ligger inte på medicinska faktorer utan på något mer vardagligt: hur samtal faktiskt fungerar i praktiken. Genom intervjuer med femton ungdomar i Danmark jämför forskarna två olika skolmiljöer:

vanliga skolor och en specialiserad internatskola. Resultaten visar tydliga skillnader. I vanliga skolor upplever många att det är svårt att hänga med i samtal, särskilt i bullriga miljöer eller i grupper. Det leder ofta till att man försöker dölja sina svårigheter eller ”spelar med”, vilket gör relationerna ytligare och ibland sköra. På internatskolan ser det annorlunda ut. Där finns fler typer av sociala miljöer och det är lättare att delta på egna villkor. Hörselnedsättningen är också mer accepterad som en del av vardagen. Detta skapar bättre förutsättningar för djupare relationer, där ungdomarna känner sig förstådda på riktigt. Forskarna kallar dessa nära relationer för *soulmate friendships*. Ett centralt budskap i artikeln är att vänskap inte bara ”uppstår” utan skapas genom upprepade vardagliga interaktioner. För att sådana nära relationer ska utvecklas krävs ett slags ömsesidig förståelse i samtal – något som kan försvåras av små men avgörande faktorer såsom missade svar eller bristande ögonkontakt.

I artikeln ”Collaborative governance in times of political shifts” skriver Anders Jönsson och Roberto Scaramuzzino om vad som händer med samarbetet mellan offentliga myndigheter och civilsamhällets organisationer när den politiska vinden vänder. Författarna följer ett samlivsprojekt under ett decennium – från start till det att en av de offentliga parterna ensidigt lade ner det i december 2023. Projektet byggde på att ett regionalt nätverk för civilsamhället tillsammans med offentliga myndigheter skulle främja nyanländas deltagande i samhällslivet genom aktiviteter drivna av civilsamhällets organisationer. Under projektets gång förändrades de politiska förutsättningarna i grunden: välfärdsstatens resurser krympte, offentliga tjänster privatiserades och migrationspolitiken stramades åt. Civilsamhällets organisationer anpassade sig gång på gång för att hålla samarbetet vid liv. Maktbalansen mellan parterna var inbyggd i projektet från början, och det var den svagare parten som bar anpassningens kostnader. Till slut räckte det inte. Artikeln visar hur politiska förändringar på nationell nivå sipprar ner och omformar förutsättningarna för konkreta samarbeten på regional nivå.

I nästa artikel undersöker Johannes Lunneblad, Anna-Lena Borg och Nils Hammarén hur polis och socialtjänst väljer ut barn i åldern åtta till femton år till den brottspreventiva samverkansinsatsen Rätt Kurva. Studien analyserar de bedömningar och värderingar som styr urvalsprocessen med fokus på hur barnen beskrivs och vad som tillskrivs betydelse i beslutsfattandet. Rätt Kurva utgör ett exempel på hur socialtjänst och polis samverkar i syfte att tidigt identifiera barn som anses löpa risk att dras in i brottslighet. Resultaten visar att urvalet i huvudsak baseras på registrerade brottsmisstankar, men att professionsutövarna även använder sig av beskrivningar av barnens attityder, känslor och beteenden för att motivera insatser – särskilt när brottshistoriken är begränsad. Studien lyfter också fram hur begränsade resurser och rädsla för felaktiga bedömningar påverkar processen. Sammantaget framstår Rätt Kurva som en hybridinsats som kombinerar socialt stöd med inslag av kontroll och repression.

Anna Bredström och Shai Mulinari skriver i artikeln ”Kaukasier som standard: om historiska kvarlevor i lungmedicin och rasbegreppets töjbarhet” om hur svensk sjukvård genom olika system och procedurer reproducerar ett biologiskt rastänkande. Utifrån en analys av intervjuer, kliniska riktlinjer, mjukvarumaterial, forskningsartiklar, kliniska provningar och internationella standarder visar de hur antaganden

om biologiskt grundade gruppskillnader i lungkapacitet påverkar bedömningen av individers hälsa. De pekar på hur sociala och biologiska förklaringsmodeller flätas samman och hur biologiserande kategoriseringar riskerar att reproducera en ojämlik vård och bidra till felaktiga diagnoser. Artikeln bidrar till att synliggöra hur rasistiska stereotyper riskerar att smyga sig in även i system som har till uttalat syfte att säkerställa en jämlik vård och hur Sveriges ambition att ersätta rasbegreppet med etnicitet inte har uttraderat antaganden om biologiska rasskillnader. Detta kan försvåra den balansgång som krävs när man ska ta hänsyn till relevanta kroppsliga skillnader men samtidigt undvika att skatta kroppsliga förmågor utifrån sociala förmågor såsom språk och social integration.

Under Sociologidagarnas konferensmiddag på Linnéuniversitetet utdelades tre priser från Svenska Sociologförbundet: pris för bästa artikel i *Sociologisk forskning*, pris för bästa avhandling i sociologi, samt pris för bästa masteruppsats i sociologi. Vi publicerar här i vinnarna och jurygruppernas motiveringar.

Sist i numret publiceras tre recensioner. Carl Cassegård granskar Per Månsons bok *Den ryska autokratins uppgång och fall*, Ove Sernhede recenserar antologin *Samtida marxistisk teori*, redigerad av Evelina Johansson Wilén, Lotte Schack, Carl Wilén och Johan Örestig Kling, och Jessica Sjögren recenserar antologin *Utvärdering, uppföljning och granskning i socialt arbete* av Björn Blom, Carolina Klockmo, Magnus Larsson, Marie-Louise Snellman och Sheila Zimic.

Vi önskar trevlig läsning!

Marcus Persson & Christian Ståhl

Referenser

- Ambjörnsson, R. (1996) *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonniers.
- Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2012) *This Is Not a Diary*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2004) *Sketch for a Self-Analysis*. Cambridge: Polity Press.
- Dahlstedt, M (2026) *Drömfabriken. En professors betraktelser*. Stockholm: Carlssons.
- Elias, N. (1978) *What Is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Levenson, Z. (2026) "Florida Has Deemed All Existing Intro to Sociology Textbooks Illegal and Produced Its Own", *Truthout* 6 mars.
- Spross, L. (2021) *Vård, skola och omsorg*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Svallfors, S. (2015) *Kreativitetens människa. Om konsten att ställa sig i hörnet och vikten av att vårda sina fiender*. Stockholm: Santérus.
- Svallfors, S. (2018) *Forskningens mörker. Om svarta känslor och konsten att vara lagom rädd*. Stockholm: Santérus.
- Wacquant, L. (2004) *Body & Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.